

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

РЕФЕРАТ

о докторској дисертацији мр Немање Звијера под насловом
*Идеолошки садржаји у играној филмској продукцији на
постјугословенском простору*

На XVIII редовној седници Наставно-научног већа Филозофског факултета у Београду, која је одржана 2. априла 2015. године, именовани смо у комисију за оцену и одбрану докторске дисертације мр Немање Звијера под насловом *Идеолошки садржаји у играној филмској продукцији на постјугословенском простору*. Пошто смо прегледали и анализирали добијену дисертацију, подносимо Већу следећи реферат.

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

1.1. Образовање

Немања Звијер је рођен 1980. године у Зрењанину. Завршио је основне студије социологије на Одељењу за социологију Филозофског факултета Универзитета у Београду 2005. године, где је 2009. године и магистрирао (магистарска теза: *Идеологија слике: играни филм у функцији идеолошког текста*). Исте године је уписао докторске студије на Филозофском факултету Универзитета у Београду, где тренутно ради као истраживач сарадник.

Током 2008. и 2009. године је био стипендиста на истраживачком пројекту „Културне оријентације и институционални поредак у југоисточној Европи“ у организацији Фридрих Шилер Универзитета у Јени и Немачке истраживачке организације.

1.2. Радно искуство

Од марта 2006. године је демонстратор на предметима *Социологија културе* и *Социологија масовне културе* на Одељењу за социологију Филозофског факултета у Београду.

Одржао је 27. јануара 2009. године гостујуће предавање на Институту за славистику Хумболт универзитета у Берлину.

Од 2010 године је истраживач приправник на Филозофском факултету у Београду, а сада је истраживач сарадник на истом факултету.

1.3. Истраживачко искуство

Учесник на пројекту *Изазови нове друштвене интеграције у Србији: концепти и актери* (бр. 179035), који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

Учесник је у неколико већих истраживања:

Управљање мултиетничким заједницама (2005)

Истраживање друштава југоисточне Европе (2004)

Топола на потезу (2002)

Превладавање прошлости у Војводини (2001/2002)

Стратегије преживљавања домаћинства у Србији (2000)

1.4. Научни скупови и конференције

Научни скуп *Култура и друштвени развој* у организацији Социолошког друштва Републике Српске (Пале, 7-8. септембар 2013. године)

Научна конференција *Стратификацијске промене у Србији* у организацији Института за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду (14-15. децембар 2012. године)

Научни скуп *100 година социологије у Србији* у организацији Српског социолошког друштва и Правног факултета у Београду (Београд – Авала, 1-3 септембар 2012. године)

Међународна конференција *Радионица будућности 2010* (*Zukunftswerkstatt 2010*) у организацији Гете-Института у Босни и Херцеговини (Сарајево, 29. септембар - 02. октобар 2010. године)

Међународни научни скуп *Тито: виђења и тумачења* у организацији Института за новију историју Србије, Архива Југославије и Südost-Институт из Регенсбурга (Београд, 7-9. мај 2010. године)

Међународни скуп *Нарацје и конструкције о идентитету /националности /повијести у Босни и Херцеговини, Хрватској и Србији у 20. и 21. стољећу*, у организацији Гете-Института у Хрватској, Института за источну Европу Слободног универзитета у Берлину и Филозофског факултета у Загребу (Загреб, 10-13. април 2008)

1.5. Библиографија

1.5.1 Књига:

Идеологија филмске слике, Београд: Филозофски факултет, 2011.

1.5.2. Чланци и текстови у часописима и зборницима:

Presenting (Imposing) Values through Films. The Case of the Yugoslav Partisan Films, „Images. Journal for Visual Studies“, No. 2 (2014).

Културолошке рефлексије ратне кризе: слика рата у хрватском филму 1990-их, „Теме“, год. XXXVIII, br 1: 67-88 (2014).

Визуелна конструкција модерности у служби друштвеног развоја (пример кинематографије социјалистичке Југославије), „Социолошки годишњак“, бр. 8: 233-256 (2013).

Социологија визуелног – могући правци будућег развоја социологије у Србији, „Социолошки преглед“, год. XLVI, бр. 3-4: 1065–1084 (2012).

Слика Јосипа Броза Тита у партизанском ратном спекталу, у: Манојловић Пинтар, Олга (ур). „Тито – виђења и тумачења“. Београд: Институт за новију историју Србије, Архив Југославије (2011).

Концепт непријатеља у филмованим офанзивама, „Социолошки преглед“, вол. 44, бр. 3: 419-437 (2010).

Класни и родни обрасци у југословенским ратним спектаклима, „Токови историје“, бр. 1: 96-111 (2010).

Ideologija i vrednosti u jugoslovenskom ratnom spektaklu, „Hrvatski filmski ljetopis“, br. 57-58 (2009).

Рани однос Холивуда према немачком фашизму, „Теме“, год. XXXII, бр. 3: 491-508 (2008).

Holivudska industrija: povezanost filmske produkcije i političkog diskursa, „Sociologija“, br. 1: 45-66 (2005).

1.5.3 Прикази:

Зачарани круг премодерне (Ђокица Јовановић: Прилагођавање), „Теме“, год. XXXVI, бр. 3: 1447-1449 (2012).

Holivud protiv Džordža W. Buša (Douglas Kellner: Cinema Wars), „Sociologija“, br. 2: 244-247 (2011).

Koncizna istorija masovne kulture (Kaspar Maze: Bezgranična zabava), „Sociologija“, br. 3: 332-336 (2009).

Дисертација под насловом *Идеолошки садржаји у играној филмској продукцији на постјугословенском простору* написана је на 255 страна. Уз насловну страну, страну са подацима о комисији, апстрактима и биографијом број страна је 261. Дисертација је опремљена филмографијом (32 дугометражна играна филма) и библиографијом (239 цитираних референци).

2. Предмет и циљ дисертације:

Предмет истраживања докторске дисертације Немање Звијера је анализа филмова који су снимљени у земљама које су настале дисолуцијом Југославије. Анализовани су филмови који су снимљени крајем XX столећа, тачније после ратова у којима је сломљена југословенска држава.

За анализу су изабрани филмови који су награђени или су имали запажено учешће на фестивалима (у земљама у којима су снимљени, на југословенском подручју или, пак, у иностранству). У обзир су узети и филмови којису изазвали одређену реакцију на ширем друштвеном подручју

(полемике и разне политичке реакције). Нарочито место, у овом смислу, ће имати филмови из Србије и Хрватске јер је филмска продукција у овим земљама много већа но у другим земљама насталим сломом Југославије. Наравно, из анализе нису искључени филмови снимљени у оквиру ових, продукцијским обимом, мањих кинематографија. Анализовано је укупно 29. филмова.

У том смислу, циљеви истраживања су били следећи:

Општи циљ се односи на покушај одређења референтног оквира за објашњење феномена идеолошког конформирања популарно-културних садржаја, у чему филм заузима значајно место, са идеолошко-политичким уређењем конкретног друштва. Овде се, дакако, мисли на постјугословенско подручје.

Овај општи циљ се остварује кроз неколико конкретнијих циљева.

Први међу њима се одређује као дескриптиван. Остварује се кроз прецизан опис изабраних филмова, а у сврху анализе начина на које су доминантни идеолошки дискурси приказани у њима.

Други конкретан циљ је експликативан, и односи се на то да се анализује начин на који су изабрани филмови били везани за друштвени контекст у коме су настали. Са друге стране анализоваће се и то како друштвени контекст (дакле, разне ванфилмске тенденције) утичу на продукцију филмова.

На овај начин се успоставља веза између два конкретна циља. Са једне стране ће се посматрати филмска слика и конструкције које је градила. Са друге стране ће бити указано на улогу коју у процесу стварања филмова имају доминантни идеолошки образац и систем вредности.

3. Основне хипотезе истраживања:

Прва хипотеза се односи на то да су се рапрострањени социјални дискурси манифестовали у филмској продукцији. Међу њима је најраспрострањенији био национализам и њему блиске оријентације и појаве.

Национализам се увелико транспоновао у филмовима снимљеним на постјугословенском простору. У оквиру ове хипотезе претпоставило се и то да је филмска слика етничког Другог била претежно негативна.

Наредна хипотеза је повезана са поступцима ревидирања историје у том смислу да је слика прошлости у филмовима са постјугословенског простора била много ближа оној која је одређена антикомунизмом као идеологијом. Дакле, та слика је обликована пре према узусима негативног идеолошког односа спрам социјалистичке прошлости, него према носталгији за том истом прошлошћу.

Како су ратни сукоби трајно обележили постјугословенски простор следећа хипотеза се односи на то да се у ратним филмовима заговарала званична верзија рата државе у којој су настали. Са овом хипотезом је повезана и претпоставка да су у државама на постјугословенском простору доминирали антиратни филмови, којима је „наша“ страна представљена као антиратно оријентисана.

Последња хипотеза јесте да филмови који су спонзорисани из државних фондова у већем броју случајева нису били критички оријентисани према званичној политици. Са овим је повезана и претпоставка да у филмској продукцији није било организоване идеолошке контроле од стране државног режима.

4. Кратак опис садржаја дисертације:

Докторска дисертација садржи 5 глава, а под 6. садржи филмографију и билиографију.

У уводној глави је дато образложење предмета дисертације. Образложен је начин избора филмова који ће бити предмет анализе. На крају су образложени циљеви.

Друга глава, „Идеологија, популарна култура и филм (теоријско-интерпретативни оквир истраживања)“ садржи следећа поглавља: „Основна појмовна диференцијација“; „Идеологија између критичке анализе дискурса и критике идеологије“; „Идеологија у оквирима популарне културе“ („Масовна и

популарна култура [терминолошке недоумице]" и „Идеологија и популарна култура“); „Филм као идеолошко поље популарне културе“; „Основне хипотезе“ и „Методолошке смернице“.

Овде је посебно место дато односу идеологије и филма. Докторанд се ослања на перспективу коју даје социологија културе, те указује на продукцијска средства којима се постижу идеолошки ефекти. Са друге стране, филм се посматра и као дело које рефлектује друштвено стање. Ови феномени се посматрају у овире поља у коме се укрштају идеологија и популарна култура.

У трећој глави „Особености постјугословенског простора (друштвено-историјски контекст анализе)“ докторанд указује на идеолошки карактер постсоцијалистичке трансформације тако што, између осталог, истиче њену свепрожимајућу природу која је снажно утицала на економски, политички и културни подсистем. Истовремено се истиче и то како овај идеолошки концепт продире у животне услове група и појединаца, како редефинише њихове односе и како утиче на мењање понашања људи. Докторанд указује на извесне специфичности у државама насталим на југословенском подручју, а које имају свој одраз у конкретним кинематографијама.

Четврта глава „Идеолошки садржаји у филмској перспективи“ (поглавља: „Филмска слика постјугословенских друштава“; „Филмски третман прошлости“; „Слика рата на филму“ и „Структурна анализа филмске продукције“) заузима централно место у дисертацији.

Нестанак социјалистичке Југославије са историјске позорнице је повезан и са темељним идеолошким преокретом. Даље, идеолошки преокрет је део ширег транзицијског процеса у коме је напуштен, углавном, источноевропски реалсоцијализам. На нашем подручју су се десили, рекло би се, паралелни процеси ратног распада Југославије као и југословенског социјализма. „Нестанак Југославије и настанак нових држава био је заогрнут и коренитим идеолошким променама. Идеолошки заокрет огледао се у ескалираним национализмима, ширењу тржишта, појачаним интересовањем за екстремне политичке покрете (нпр. четништво и усташтво), израженом

антикомунизму, јачању религиозности и утицаја цркве, али и у државном надзору и контроли кључних државних ресурса од стране врха власти, политичком плурализму и сл. Кључна категорија у оваквом својеврсном идеолошком амалгаму био је свакако национализам.“ (68).

Пропитана су, у складу са претходном претпоставком, четири кључна аспекта: 1) каква је била филмска слика друштва, 2) на који начин се филм односио према прошлости, 3) какав је био третман рата на филму и 4) да ли су постојали директни политички утицаји, и ако јесу каква је била њихова веза са економским (финансијским) аспектом филмске продукције. Ваља додати – прва три аспекта нису посматрана одвојено. Тежиште је стављено на то да се испита колико су представе конструисане у изабраним филмовима (о прошлости, рату или неким другим аспектима друштвене стварности) биле саображене доминантном идеолошком обрасцу.

Првим аспектом (поглавље: „Филмска слика постјугословенских друштава“) су анализоване следеће појаве (и то у двострукој визури: утицај на идеолошку основу филмова, као и то какав је њихов филмски приказ): национализам (етнички Други); десекуларизација; провинцијализам; патријархализам и родна (не)равноправност; идеолошки садржаји и друштвени дискурси на филму

Следећи аспект (поглавље: „Филмски третман прошлости“) се односи на то како је прошлост на постјугословенском простору постала једна од најфреквентнијих тема. Распадом заједничке државе дошло је и до конструисања више (идеолошки одређених) интерпретативних планова у тумачељу југословенске прошлости. Наравно, родно место разних идеолошких интерпретација прошлости је било лоцирано на оном пољу на коме су делале републичке националистичке (политичке и културне) формације. Створен је низ „нових“ прошлости што је условило „снажан талас реинтерпретирања историје и конструкцију нових оснивачких митова и нултих тачака“ (124). Анализоване су следеће појаве: Нова вс. стара Прошлост; ре-нео-псеудо-традиционализам; филмска конструкција прошлости на постјугословенском простору; идеолошко обликовање филмске прошлости.

Наредним аспектом (поглавље: „Слика рата на филму“) се указује на везу између рата и филма, која је на југословенском подручју је била релативно дуготрајна, често врло јака. Мисли се, превасходно, на период у коме је постојала социјалистичка Југославија. У социјалистичкој Југославији је „ратни филм био један од најзаступљенијих кинематографских жанрова, док је његов поджанр – партизански филм био једна врста културолошког феномена“ (147). Распад Југославије није прошао без интензивне филмске представе процеса распада земље.

Ипак, статус ратног филма на постјугословенском простору био је, тврди докторанд, у извесној мери амбивалентан. „Са једне стране постоје мишљења да се упркос релативној заступљености ратне тематике током 1990-тих заправо мањи број снимљених филмова уклапао у категорију ратног филма у ужем смислу (коју чине борбени и акциони филмови), јер је већину остварења карактерисао снажан драмски карактер, а фабула је најчешће била центрирана око приказивања страдања цивила, траума ратних повратника и њиховог тешког прилагођавања цивилном животу“ (148).

Иако је, у жанровском смислу, снимљено релативно мало ратних филмова у дисертацији се посматра феномен различитих начина конструкције слике рата на филму.

Филмска слика рата на постјугословенском простору обрађена је посматрањем филмског стваралаштва у Словенији, Хрватској, Босни и Херцеговини и Србији. Посебна пажња је посвећена анализирању идеолошких садржаја у постјугословенским филмовима о рату.

На крају ове главе (поглавље: „Структурна анализа филмске продукције“) пажња је усмерена ка структурама и процесима који стоје иза филмског дела. Ови феномени нису видљиви у великој мери, али њихов утицај на обликовање филма може бити значајан. Докторанд жели да покаже да политички и економски подсистеми представљају важне моменте у стварању филмског дела. Односе се на финансирање филмова, као и на извесне политичке утицаје. „Структурна анализа у овом смислу превасходно упућује на повезаност филмске продукције са државом“ (218).

Последња, пета глава, представља закључно разматрање. У овом делу су резимирани налази до којих је докторанд дошао. Недвосмислени закључак је да су филмови на постјугословенском простору, у главном, били у сагласности са званичном идеологијом државе у којој су снимани. На тај начин је и сама идеологија репродукована кроз филмска остварења, која су, у овом случају, у великој мери, поред других жанровских аспеката, била и средства идеолошког утицаја.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације:

Оваква социолошка упоредна анализа идеолошких садржаја филмске продукције у земљама насталим на постјугословенском простору до сада није учињена. У том смислу је ова дисертација, са становишта социологије културе, веома значајна. Ово истраживање отвара важан смер у анализи идеолошких претпоставки културне и уметничке праксе, у овом случају, филмске продукције. У оквиру идеолошког дискурса се доводе у везу конкретни аспекти дисолуције Југославије (идеологија, траума, рат...) са филмским стваралаштвом. Непосредни допринос дисертације је у томе што указује на специфичност релације уметничка (филмска) дела – идеологија на специфичном (постјугословенском) културно-историјско-политичком полју.

6. Закључак:

Закључујемо да је дисертација мр Немање Звијера под називом *Идеолошки садржаји у играној филмској продукцији на постјугословенском простору* урађена у свему према одобреној пријави, да је оригинално и самостално научно дело и да су се стекли услови за њену јавну одбрану.

У Београду, 26. маја 2015. године

Чланови комисије

проф. у пензији др *Бранимир Стојковић*,
Факултет политичких наука у Београду

проф. др *Ивана Спасић*,

доц. др *Јово Бакић*,

проф. др *Ђокица Јовановић*, ментор